

Т. В. Чухліб (Київ)

**Науково-теоретичний семінар
«Українсько-російський договір 1654 р.:
нові підходи до історії міждержавних стосунків»**

23 березня 1994 р. в Інституті історії України НАН України відбувся науково-теоретичний семінар, присвячений 340-річчю з дня укладення Переяславсько-московського договору 1654 р. Він став першим серед наукових семінарів з питань вітчизняної історії, що їх заплановано провести в цій академічній установі протягом 1994—1995 рр. В його роботі взяли участь провідні історики нашої держави, які займаються середньовічною проблематикою.

Вступним словом семінар відкрив директор Інституту історії України, член-кор. НАН України В. А. С м о л і й. Він наголосив на тому, що нашій молодій державі потрібна така історична наука, яка б позитивно генерувала ідеї та концепції щодо різноманітних проблем вітчизняної історії. Складний процес переоцінки історичного минулого українського народу, на його думку, вимагає не лише рішучої відмови від застарілих поглядів, нав'язаних науці партійно-ідеологічних схем, а й дбайливого ставлення до позитивних здобутків історіографічної спадщини, створеної науковцями різних шкіл і напрямів в Україні та поза її межами протягом ХХ ст.

З доповіддю «Переяславсько-московський договір 1654 р.: причини і наслідки, історіографічні традиції та історичні реалії» виступив канд. істор. наук В. М. Г о р о б е ц ь (Київ). Він відзначив, що у правовому відношенні договір засвідчував створення військово-політичного союзу антипольської спрямованості. Конституційований «Березневими статтями», він згодом набув вигляду протекторатно-васалітетних стосунків. На думку доповідача, договором надавалися гарантії щодо недоторканості політичної системи Української держави, суду та судочинства, територіально-адміністративного поділу, діючої моделі соціально-економічних відносин, права на проведення суверенної внутрішньої політики, незалежної армії тощо. Разом з тим, ратифікаційні акти московської сторони, крім номінального визнання українським суспільством зверхності царя, передбачали надходження через деякий час українських фінансів до царської скарбниці та містили заборону на зносни гетьманського уряду з Польщею та Туреччиною. Однак доповнення, зроблені Москвою, не були реалізовані на практиці, і протягом усього часу дії договору (1654 — перша половина 1658 рр.) стосунки Української держави з московським монархом *de facto* мали характер номінального васалітету, що дало змогу гетьману Б. Хмельницькому, як повноправному правителю Війська Запорозького, проводити цілком незалежну політику, в тому числі й у сфері зовнішньої політики та фінансів. Отже, робить висновок доповідач, укладення Переяславсько-московського договору загалом мало позитивне значення у справі становлення самостійної Української держави в XVII ст. У політичному плані договір *de jure* засвідчував на міжнародному рівні відокремлення України від Речі Посполитої, а у військовому — створював сприятливі передумови для успішного завершення Визвольної війни.

Грунтовний аналіз доробку українських вчених з проблеми зробила канд. істор. наук В. М. М а т я х (Київ). Акцентувавши увагу на суперечливих оцінках «Березневих статей» в науковій літературі, вона спробувала виявити характерні тенденції, які виникали у дослідженні даного питання на різних етапах розвитку вітчизняної історичної науки. Так, відзначалося, що найбільший інтерес до проблеми українсько-московського договору спостерігається у другій половині XIX — на початку 30-х рр. ХХ ст. Саме у той період викристалізувалася концеп-

ція його міждержавного характеру. Із середини 30-х рр. почався новий етап у вивченні проблеми, коли вирішального значення набули постанови компартійних та урядових постанов. З кінця 40-х рр. пануючою стала антинаукова концепція «возз'єднання в єдиній державі двох братніх народів». Лише на початку 90-х рр. відбувся докорінний перелом у дослідженні проблем, пов'язаних з договором.

З цікавим повідомленням виступив аспірант О. К. Струкевич (Вінниця), який спинився на визначенні впливу «Безрезневих статей» на політичне життя України — Гетьманщини через століття після укладення Переяславсько-московського договору — у середині XVIII ст. Детально проаналізувавши «Прошение малороссийского шляхетства и старшин, вместе с гетманом, о возстановлении разных старинных прав Малороссии» (1763 р.), він зробив висновок, що договір 1654 р. до кінця існування Гетьманщини розглядався українською стороною, як джерело політичної автономії гетьманату.

Широкий огляд праць зарубіжних дослідників, які вивчали історію українсько-російських взаємовідносин у середині XVII ст., зробив канд. істор. наук В. І. Цибульський (Рівне). Він зауважив, що у вивченні історії договору 1654 р. є багато «білих плям». На його думку, це обумовлюється тим, що, по-перше, дослідження цієї проблеми перебувало під особливим контролем як у дореволюційний період, так і в радянські часи; по-друге, близько 50 % документів з теми ще не опубліковано; по-третє, значна частина джерел взагалі втрачена або деформована.

Директор української філії Східноєвропейського інституту (Філадельфія, США) Н. М. Яковенко порушила питання про необхідність розробки нових методик дослідження проблем вітчизняної історії. Вона запропонувала ширше використовувати доробок зарубіжних історичних шкіл, застосовуючи теоретичні схеми, напрацьовані у світовій історіографії. Ці пропозиції були підтримані доктором істор. наук В. Ф. Верстюком (Київ).

Представник Київського військового інституту зв'язку, доцент кафедри українознавства Б. Н. Рожнатовський запропонував обговорити розглядану проблему разом з російськими вченими. У дискусії також взяли участь д-р істор. наук М. Ю. Брайчевський, канд. істор. наук В. О. Щербак, аспірант Т. В. Чухліб.

Із заключним словом виступив член-кор. НАН України Ф. П. Шевченко. «Патріарх» української медієвістики висловив міркування з приводу відносної нерівноправності «високих сторін» під час укладення договору 1654 р. Він наголосив на тому, що республіканські традиції Української козацької держави були повною протилежністю авторитарному устроєві Московії.

Наступним кроком на шляху до всебічного вивчення українсько-російських взаємовідносин у добу Середньовіччя та Нового часу стане зустріч вітчизняних істориків за «круглим столом» з провідними науковцями Росії, яка незабаром відбудеться у Москві.

В. В. Станіславський (Київ).

**Науково-теоретичний семінар
«Гетьман Іван Мазепа:
політичний діяч та державотворець»**

1 червня 1994 р. в Інституті історії України НАН України відбувся науково-теоретичний семінар на тему «Гетьман Іван Мазепа: політичний діяч та державотворець», присвячений вивченню проблем історії Укра-